

ILONA MICKIENĖ
Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: leksikologija, onomastika, žodžių daryba.

RITA BARANAUSKIENĖ
Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: sintaksinė semantika, funkcinė gramatika, lingvistinė pragmatika.

VELIUONOS APYLINKIŲ GYVENTOJŲ PRAVARDĖS: ONOMASIOLOGINĖ MOTYVACIJA

Nicknames of the residents of the environs
of Veliuona: onomasiological motivation

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos vykdant Lietuvių kalbos instituto projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* Veliuonos apylinkėse užrašytos 386 gyventojų pravardės. Tyrimu siekiama nustatyti pravardžių onomastinę motyvą, t. y. parinkimo priežastis, nulemiančias struktūrą ir apeliatyvinę reikšmę. Pravardės tiriamos onomasiologiškai. Aptiriamos tik tos, kurių motyvai respondentų yra nurodyti. Pasirinkta metodologija leis atskleisti dažniausius pravardžių kūrimo motyvus, būdingas konotacijas, vietinius gyventojus individualizuojančius tipiškus bruožus, kurie koduojami pravardėse.

ANNOTATION

The article analyses 386 nicknames of residents recorded in the environs of Veliuona in the framework of the project of the Institute of the Lithuanian Language *Modern Research of Geolinguistics in Lithuania: The Optimisation of the Network of Points and Interactive Spread of Dia-*

ESMINIAI ŽODŽIAI: pravardė, onomastinė motyvą, onomasiologija, konotacija.

KEYWORDS: nickname, onomastic motivation, onomasiology, connotation.

lectal Information. The research aims at identifying the onomastic motivation of nicknames, i.e. the reasons of choice determining the structure and appellative meaning of nicknames. The study of nicknames is onomasiological. Only those nicknames are discussed the motives of which were specified by respondents. The methodology selected will enable us to identify the most common motives for the creation of nicknames, the characteristic connotations and the typical features individualising local residents encoded in nicknames.

ĮVADAS

Vykdam Lietuvių kalbos instituto projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida*¹, siekiama iširti ir paveldo dalies gyvosios kalbos vardyną. Kauno, Marijampolės ir Pasvalio apskričių tarminiuose punktuose surinktas vardynas – vietovardžiai ir pravardės – straipsnio autorių jau yra analizuotas (Mickienė, Baranauskienė 2012: 208–215).

2011 m. vasarą buvo tirtos Jurbarko apylinkės. Vienas iš punktų – Veliuona. Apsilankius pas buvusią mokytoją lituanistą Stasį Liutvinavičių sužinota, kad miestelio mokyklos muziejuje saugomos mokytojo iniciatyva vyresniųjų klasių mokinių surinktos ir užrašytos apylinkių gyventojų, mokinių ir mokytojų pravardės bei toponimai. Mokytojas, o kiek vėliau ir mokyklos atstovai, sutiko, kad surinkta medžiaga būtų panaudota moksliniams tyrimams. Straipsnyje pateikiamos ir kartu aptariamoms taip pat ir darbo autorių užrašytoms pravardėms.

Iš mokyklinių sąsiuvinio lapų išrašant pravardes pastebėta, kad nemažai jų kartojasi (kartais šiek tiek skiriasi jų kilmės apibūdinimas (straipsnyje bus pateikti visi užrašyti atvejai)), todėl nekyla abejonių, kad minėtas pravardės žino ir vartoja daugelis vietinių gyventojų. Nesunku pastebėti ir tai, kad pravardės perduodamos iš kartos į kartą (visa šeima turi tą pačią pravardę), todėl galima teigti, kad jos gyvuoja ilgiau, negu gyvena pravardės turėtojas.

Kita dalis pravardžių, manytina, yra mokinių pravardės, kurias žino ir vartoja daug mažesnis kiekis žmonių. Šių pravardžių amžius gali būti kiek trumpesnis (priklausomai nuo to, ar jos prigis žmogui ilgesniam laikui, ar egzistuos tik tol, kol šis lankys mokyklą), tačiau jos taip pat atspindi įvairius įvardijimo motyvus ir yra svarbios.

Veliuonos miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose iš viso surinkta apie 800 gyvenusių ir gyvenančių žmonių pravardžių. Ne prie visų pavardžių teikiama įvardijimo motyvai. Šios pravardės nenagrinėjamos, jos saugomos Veliuonos mokyklos muziejuje.

¹ *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* (projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028). Projekto vadovė – prof. dr. Danguolė Mikulėnienė.

Šiame straipsnyje siekiama nustatyti Veliuonos apylinkių pravardžių onomastinę motyvaciją, t. y. pravardės parinkimo priežastis, nulemiančias jos struktūrą ir apeliatyvinę reikšmę, iš to atskleisti tipiškus gyventojų bruožus, įvardijamus pravardžiuojant. Pravardės analizuojamos onomasiologiškai – nustatomi jų teikimo motyvai. Straipsnyje atsiribojama nuo semasiologinės analizės, kai nežinant pravardės suteikimo motyvų, apeliatyvai semasiologiškai siejami su žodyno definicija. Todėl tiriamos tik tos pravardės, kurių motyvai respondentų yra nurodyti. Dėl objektyvių priežasčių tikrieji pravardžiuojamųjų asmenvardžiai neminimi, išskyrus tuos atvejus, kai pavardė ar vardas yra pravardės atsiradimo motyvas. Tiriamąją medžiagą sudaro 386 pravardės.

Pravardės – tai neoficialūs asmenvardžiai, apibūdinantys žmones pagal įvairias jų ypatybes: išvaizdą, būdą, gyvenamąją vietą, darbą, kalbą, pomėgį, šeiminingą padėtį ir kitas (LKE 1999: 494–495). Pravardės ne tik papildomai įvardija žmones, bet, skirtingai nuo pavardžių, juos dar ir apibūdina, individualizuoja (Aleksavičienė 2009: 1). Todėl pravardė, anot Evaldos Jakaitienės, duodama tada, kai žmonėms atskirti vardo ir pavardės neužtenka arba kai kyla noras kokį nors asmenį apibūdinti papildomai (plg. Jakaitienė 2009: 268).

1. PRAVARDŽIŲ TEIKIMO PRIEŽASTYS

Pravardžių vartojimą lemia dvi – objektyvios, arba onomastinės, ir subjektyvios, arba psichologinės, – priežastys (plg. Butkus 1995: 22–25). Šias pravardžių kūrimo priežastis mini ir Antanas Salys, teigdamas, kad „tai dažnai pasitaiko kaime, kur gyvena daugiau nei vienas tos pačios pavardės gyventojas arba šiaip įsigali polinkis pravardžiuotis, pradžioje paprastai prasimanant kuriam vienam aštresnio liežuvio žmogui“ (Salys 1983: 43).

1.1. Dėl objektyvių, arba onomastinių, priežasčių Veliuonos apylinkėse yra sudarytos pravardės iš bendrapavardžių *Vieverskių*, *Ramonų*. Siekiant juos atskirti pirmiesiems pagal tėvavardį suteiktos *Selverių* ir *Kornelių*, o antriesiems *Tamošių*, *Tadaušių*, *Feleksų*, *Juzų*, *Pranų* pravardės. Tokios pravardės paprastai yra stilistiškai neutralesnės palyginti su pravardėmis, kurias lemia subjektyviosios, arba psichologinės, priežastys.

1.2. Veliuonos apylinkėse daugiausia pravardžių, atsiradusių dėl subjektyvių (psichologinių) priežasčių, kai pravardės motyvas yra išskirtinė žmogaus ypatybė, kurią aplinkiniai yra pastebėję. Pasak Salio, „ką žmogus valgo ar geria, labiau mėgsta ar gamina, iš to gali gauti pravardę“ (Salys 1983:46). Šios grupės pravardės dažniausiai turi ganą ryškią konotaciją.

2. PRAVARDŽIŲ ONOMASTINĖ MOTYVACIJA

Tiriant pravardžių onomastinę motyvaciją, svarbu nustatyti pravardės motyvus. Pravardžių motyvais paprastai eina fizinės ypatybės, giminystė, veikla, kalbos turinys, būdas, asociacijos, gyvenamoji vieta, turtas, kilmė tautybė ir kt. (plg. Butkus 1995: 26–27). Willis Van Langendonckas, analizuodamas pavardes, jų kilmę, pastebi, kad pavardžių semantinės motyvacijos pagrindas dažnai yra metafora arba metonimija (plg. Langendonck 2011: 19–20). Taip būtų galima tirti ir kai kurias pavardes, ypač tas, kurios žymi asmens fizinės ir būdo ypatybes. Mat jos laikytinos tropais, asmenį pagal kokį nors panašumą siejančiais su lyginamu dalyku, pvz.: *Buožgalvis* – todėl, kad jo didelė galva; *Zombis* – visą laiką plikas; *Pomidoras* – dėl nuolat raudono veido; *Varna* – nes išsižiojusi; *Asilas* – nemąstantis žmogus; *Ciba* – užsispyręs žmogus.

Veliuonos apylinkių pravardės suskirstytos pagal būdinguosius motyvus į žyminčias giminystę, kilmę, gyvenamąją vietą, fizinės ypatybes, vidines ypatybes, kalbos turinį, veiklą, įvairias asociacijas ir kt. Aptikta ir dvejopos motyvacijos pravardžių.

2.1. Gimininės pravardės rodo priklausymą šeimai. Jos gali būti sudaromos pagal asmenvardį: vardą, pavardę, pravardę. Veliuonos apylinkėse jų užrašyta 21 (5,44 proc.). Giminystės ryšius žyminčios pravardės skirstomos į patronimines ir vedybines.

2.1.1. Dažnesnės patroniminės pravardės (17). Tai iš šeimos gautos pravardės, kitaip sakant, iš tėvo ar motinos asmenvardžio sudarytos pravardės (plg. Butkus 1995: 57). Pvz.:

- 1) iš tėvo vardo (10): *Adomukas* – nes tėvas Adomas; *Juzytukas* – nes tėvo vardas Juozas; *Levukas* – nes tėvo vardas Levas; *Severas* – nes tėvo vardas Severinas; *Zanimų / Zankė* – nuo tėvo vardo Zanas; *Zigmas* – nes tėvo vardas Zigmąs; *Antosiukas* – tėtis vardu Antosius; *Melniko Andrius*; *Jagorikės* – višos šeimos pravardė;
- 2) iš motinos vardo (1): *Rožinukas* – nuo motinos vardo;
- 3) Veliuonos apylinkėse aptikta ir iš senelio, senelės, dėdės asmenvardžio sudarytų pravardžių (3): *Liudas* – nes senelio vardas Liudvikas; *Stasė* – dėl senelės vardo; *Teodorinė* – nes dėdės vardas Teodoras;
- 4) prie patroniminių pravardžių priskirta iš senelio pravardės padaryta pravardė (1): *Janciukas*.

2.1.2. Vedybinės pravardės sudaro mažesnę grupę (4 pravardės) visų gimininių pravardžių. Galima skirti moterų ir vyrų santuokines pavardes. Moterų pravardės padarytos iš vyro vardo: *Divanizienė* – nes vyro vardas Dionizas; *Pranienė* – nes vyro vardas Pranas. Vyro pravardės pagrindas yra žmonos vardas (*Bronkinas* – žmona buvo vadinama Bronka) ir uošvės pavardė (*Sluoksnaitinis* – nes uošvienės pavardė Sluoksnaitienė).

2.2. Kitai pravardžių grupei priklauso veiklą žyminčios 49 (12,69 proc.) pravardės. Šių pravardžių motyvai labai įvairūs, padedantys individualizuoti žmones pagal jų užsiėmimus. Veiklą žyminčias pravardes galima suskirstyti į grupes.

2.2.1. Gausiausią grupę sudaro su tarnyba, amatu susijusios pravardės (18). Jos rodo Veliuonos apylinkių gyventojų turėtas ar turimas profesijas, eitas ar einamas pareigas, amatų rūšis. Pastebėta, kad vienos iš jų siejamos su paties asmens veikla, o kitos – su senelio, tėvo, mamos veikla. Pvz.:

- 1) su paties asmens tarnyba, amatu susijusios pravardės (15): *Bocmanas* – tarnavo laivyne; *Brigadierius* – anksčiau dirbo brigadininku; *Bulius* – nes yra veterinaras; *Dailys* – nuo žodžio dailininkas; *Diras* – direktorius; *Lietuvos lenciūginis* – policininkas; *Marozninkas* – todėl, kad pardavinėjo ledus; *Mentas* – policininkas; *Pieninis* – renka pieną; *Pipiras* – pipirų pardavėjas; *Pipirinis* – nes pardavinėja pipirus; *Žibalinė* – nes anksčiau pardavinėjo žibalą; *Žuvėdra* – tarnavęs laivyne; *Kalvis* – pavardė Masaitis; *Molpetris* – Petras, kuris statydavo krosnis;
- 2) su senelio, tėvo ar mamos veikla susijusios pravardės (7): *Girinis* – dėl tėvo profesijos, profesija girininkas, tėvas dirba girininku; *Kalvis* – senelis buvo kalvis, tėvas buvo kalvis; *Kliurkė* – jo mama ir jis pardavinėja chlorkalkes, nes pardavinėjo „chliorką“.

Matyti, kad vienos pravardės tiesiogiai įvardija amatą, tarnybą, o kitos turi tam tikrų papildomų konotacijų, semantinių atspalvių, pgl.: *Dailys* – nuo žodžio dailininkas; *Diras* – direktorius ir *Bulius* – nes yra veterinaras; *Žuvėdra* – tarnavęs laivyne.

2.2.2. Mažiau aptikta užsiėmimą žyminčių pravardžių (7). Tai rodo, kad Veliuonos gyventojų pravardės rečiau kuriamos pagal neprofesinę veiklą. Pravardės pagal tokią veiklą gali būti apibūdintos kaip teigiamai arba neigiamai konotuosios, pvz.:

- 1) *Samba* – nes mokėsi karatė; *Sodininkas* – nes turi sodą; *Triušinis* – nes augino ir pardavinėjo triušius;
- 2) *Ilgapirštė* – vagia; *Padlinis* – pjauna veršius; *Pampalinis* – medžiotojas; *Šėtanė* – užsiiminėja būrimu kortomis.

2.2.3. Pomėgio apibūdinimas Veliuonos krašte taip pat nėra dažnas. Pomėgi žyminčių pravardžių aptiktos 8, pvz.: *Astra* – dėl astrų pamėgimo; *Kanalizacijos undinė* – dėl pomėgio vėlai vaikštinėti; *Pijokas* – žmogus, vartojantis daug alkoholio; *Šernas* – nes mėgsta giles; *Latriukas* – mėgsta išgerti; *Metaliūga* – mėgsta metalo muziką; *Modistė* – nes labai vaikosi madų; *Ožka* – taip vadina dvi seseris, kurios truputį „prie meno“.

2.2.4. Vos kelios pravardės siejamos su situacija (2), pvz.: *Meškiukas* – nes per karnavalą vaidino meškiuką; *Zemsiurbė* – nes anksčiau valgydavo maurus.

2.3. Dažniausios Veliuonos apylinkėse gyventojų pravadės dėl fizinių ypatybių, išskirtinių fizinių bruožų. Jų užrašyta 140 (36,27 proc.).

2.3.1. Tarp jų daugiausia tokių, kurios nusako žmogaus išvaizdą (118). Šiai grupei priskiriamos kūno dalis, ūgį ir kompleksiją, panašumą ir grožį, laikyseną, aprangą ir jos detales žyminčios pravadės.

2.3.1.1. Kūno dalis apibūdinančių pravadžių aptikta daugiausia (53). Pastebėta, kad dažniausiai pravadės Veliuonos krašte kuriamos pagal išskirtines veido ir galvos ypatybes. Tai pastebi ir Alvydas Butkus, tyręs lietuvių pravardes (Butkus 1995: 36). Tokių pravadžių motyvai:

- a) veido požymiai (6): *Baisūnas* – nes „labai baisus snukis“; *Griūšiukas* – nes veidas kriaušės formos; *Pomidoras* – dėl nuolat raudono veido; *Stalčius* – nes atsikišęs smakras; *Sūrinis* – nes veidas plokščias; *Žąsinas Žandinis* – nes ant žando turi apgamą;
- b) oda (1): *Graikas* – dėl tamsios odos;
- c) kaklas (2): *Anfisa* – ilgas kaklas; *Ciegė* – labai plonas kaklas;
- d) galva (3): *Buožgalvis* – todėl, kad didelė galva; *Gaublys* – nes didelė galva; *Trikampė* – nes galva trikampė;
- e) ūsai, barzda (2): *Senis* – dar ne senas, bet taip vadina, nes su ūsais, vaikšto kaip senis; *Barzda* – nešioja barzdą; turi didelę ir tankią barzdą;
- f) plaukai ir šukuosena (19): *Avis* – todėl, kad labai garbanota; *Bigudas* – nes yra garbanotas; *Burius* – nes garbanotas; *Garbanius* – žmogus garbanotais plaukais; *Mopsas* – nes garbanoti plaukai; *Ešerys* – nes „ryžas“ ir plaukai piestu stovi; plaukai pasišiaušę; *Lapiukas* – todėl, kad plaukai labai „ryži“; *Ryža* – natūralūs raudoni plaukai; *Rudis* – plaukai raudoni; *Raudongalvė* – dažyti plaukai; *Geltonpūkis* – šviesiais plaukais; *Pūkys* – nes šviesus; *Šyla* – šviesūs plaukai; *Undinė* – labai ilgi plaukai; *Vilnonis* – ilgais plaukais vaikinai; *Zombis* – visą laiką plikas; *Žilius* – nes labai šviesūs plaukai; *Plikis* – plikas žmogus, dėl šukuosenos; *Kuodė* – dėl šukuosenos;
- g) akys (4): *Čiukčius* – siauros akys; *Šamas* – nes išverstos akys, aukšto ūgio žmogus. *Akiniuotas smurfas*, *arba Grifas* – su akiniais; žmogus, nešiojantis akinius; *Keturakė* – nes nešioja akinius, nešioja akinius su dvigubais stiklais;
- h) ausys (1): *Leopoldas* – dėl atsikišusių ausų;
- i) dantys (5): *Dantistė* – dantys į priekį atsikišę; labai atsikišę dantys; *Kiškis* – dėl stambių dantų, nes panašus; *Triušis* – atsikišę dantys; *Zylė* – dėl plačių priekinių dantų; *Dantys* – nes labai dideli dantys;
- j) nosis (4): *Dumčius* – nosis didelė; *Grifas* – nes kumpa nosis, žmogus su ilga nosimi; *Paukštis* – nes labai kumpa nosis; *Paukštvanagis* – nosis kumpa.
- k) rankų ir kojų požymiai (6): *Čerpė* – nes rankos labai pleiskanotos; *Kiras* – klišos kojos, žmogus kreivomis kojomis; *Klipšė* – todėl, kad viena koja iš-

krypusi; *Klišė* – kreivos kojos; *Klišius* – todėl, kad klišas; *Leška* – todėl, kad storos šlaunys.

2.3.1.2. Kompleksiją ir ūgį charakterizuoja 45 Veliuonos apylinkių gyventojų pravardės. Jos nusako storumą ir liesumą, žemą ir aukštą ūgį.

- 1) Storumą ir liesumą žyminčių pavardžių užrašyta 18. Iš jų dažnesnės storumą aktualizuojančios pravardės (14), pavyzdžiui: *Bačkutė* – dėl storumo; *Banginis* – nes storas; storas žmogus; *Bekonas* – nes storas; *Blizgė* – stora panelė; *Bomba* – stora; *Erotika* – labai storas; *Filmukas* – storo sudėjimo moteriškė; *Gingrasas* – storas žmogus; *Kalnas* – dėl išvaizdos; *Kiaulė* – storas žmogus; *Kindziulis* – dėl storumo; *Krokodilė* – stora; *Reizė* – labai stora moteris; *Storas* – nes storas, tikras storulis.

Liesumas apibūdinamas rečiau (4): *Agurkas* – dėl liesumo; *Džiūvėselis* – nes labai plona; *Sliekas* – kūdas žmogus, nes plonas; *Šapokliaka* – smulkaus sudėjimo.

- 2) Ūgį charakterizuoja 18 pavardžių, kuriomis dažniau aktualizuojamas mažumas, žemumas (13), pavyzdžiui: *Musė* – nes maža; *Snarglis* – 16 metų, o labai mažas; *Snarglius* – eina į 10 klasę, bet nuo rūkymo ir gėrimo labai žemas; *Trumpas* – nes labai žemas; *Pempiukas* – mažo ūgio; *Mažylis* – mažo ūgio; *Mažius* – mažo ūgio žmogus; *Mažas* – mažo ūgio; *Mažiukas* – mažo ūgio; *Coliukė* – nes maža; *Degtukas* – mažo ūgio; *Grūzdas* – labai mažo ūgio; *Kiškelis* – labai mažo ūgio.

Aukštas ūgis pabrėžiamas rečiau (5): *Didžioji apkė* – aukšto ūgio; *Ilgas* – labai aukštas; todėl, kad labai aukštas; *Sabonis* – nes labai aukštas; *Stulpas* – aukšto ūgio žmogus; *Žirafa* – merg., nes labai aukšta.

- 3) Kai kuriomis pravardėmis apibūdinamas ir ūgis, ir kompleksija (9), pvz.: *Gysla* – aukštas ir „kūdas“, aukštas ir plonas; *Gringrasas* – stora ir aukšta; *Kulverstukas / Kūlverstukas* – dėl išvaizdos; nes mažas ir storas, žemas, jis save taip praminė; *Mažiukas* – žemas ir stambus; *Medis* – aukštas ir „kūdas“, aukšto ūgio žmogus; *Meškis* – žemas ir stambus; *Silkė* – aukšta ir labai „kūda“; *Burundukas* – mažo ūgio; žemas ir stambus; *Kirminas* – aukštas ir „kūdas“.

2.3.1.3. Aptikta 15 pavardžių, žyminčių išorinį panašumą, grožį ir laikyseną. Galima skirti kelias panašumo į ką nors grupes:

- 1) asmenvardžius, tautovardžius (9), pavyzdžiui: *Džina* – labai panaši į aktorę Džiną iš serialo „Santa Barbara“; *Leninas* – nes praplikusi galva; *Stučkus* – dėl panašumo į filmo veikėją; *Šaris* – panašus į filmo herojų Šariką; *Šimša* – dėl išvaizdos; *Šūrikas* – nes panašus; *Tedas* – nes panašus į Tedą iš „Santa Barbaros“; *Teresė* – vaikšto ir kalba kaip moteris; *Čigonas* – baronas; panašus į čigoną;

- 2) zooapeliatyvus (3), pavyzdžiui: *Bičiulio beždžionė* – panaši į beždžionę; *Čiu-kas* – panašus į paršą; *Driežas* – todėl, kad panaši į driežą;
- 3) antgamtinės būtybes (1), pavyzdžiui: *Velnias* – nes panašus, nes prisigėręs kaip velnias.

Itin retai pabrėžiamas Veliuonos gyventojų grožis ir laikysena (2): *Gražuolė* – nes graži; *Kuprius* – dėl susikūpinimo, nes su kupra.

2.3.1.4. Apranga ir jos detalės aktualizuojamos palyginti retai (5): *Matrosas* – nešioja dryžuotus marškinius; *Miltonas* – turėjo džinsus „Miltons“; *Kotas* – nešioja skarelę; *Aptiaškė* – todėl, kad visada nešioja aptemptas kelnes; *Boružė* – nes drabužiai dažniausiai taškuoti.

2.3.2. Žmogaus judesius, judėjimą apibūdina 8 pravardės. Pastebėta, kad jos žymi eisenos ypatumus ir defektus: *Klipšys* – šlubuodamas vaikšto; *Nindzės* – visą šeimą taip vadina, vaikšto kaip vėžiai; *Pingvinas* – dėl eisenos, stora ir eina linguodama; *Sprendžina* – dėl jo eisenos; *Strutis* – nes greitai bėga; *Ančikės* – nes eidamos krypuoja; *Kiškutis* – eina pasišokinėdamas; *Zuikis* – dėl greito bėgimo.

2.3.3. Su kalbėjimu susijusių girdimųjų fizinių ypatybių aptikta nedaug (5): *Cypalas* – nes labai plonas balsas; *Fleita* – nes turi melodingą balsą; *Perkūno oželis* – dėl plono balso.

2.3.4. Fiziologinėmis pravardėmis aktualizuojami neigiami žmogaus požymiai. Jų aptika vos 3: *Siurblys* – gerdamas siurbia; *Smirskė* – nes smirda; *Šėškas* – žmogus, pagadinęs kvapą.

2.3.5. Teikdami pravardžių motyvus, respondentai kartais nurodo kelis išvaizdą apibūdinančius požymius (6): *Žiurkė* – atsikišę dantys kaip žiurkės ir dar kvailai būna apsirengusi; *Indėnė* – dėl garsaus kalbėjimo ir ryškaus dažymosi; *Kaukolė* – labai „kūdas“; žmogus, kurio veidas panašus į kaukolę; *Kiaušinis* – kiaušinio formos veidas; visada nešvarūs rūbai, nesiprausęs, nesišukavęs; *Klebonėlis* – kalba ir vaikšto kaip moteris; *Kupriukas* – žemas ir eina susikūpinęs.

2.4. Asociacijas žyminčios pravardės „neapibūdina pravardžiuojamojo, nes daromos iš vardo ar pavardės“ (Butkus 1995: 103). Pravardėmis nelaikomi hipokoristiniai vardai, t. y. vardo santrumpa, pvz.: *Liucė* – nes vardas Liucija; *Rička* – nuo vardo Ričardas; *Vitka* – nuo vardo Vytautas. Tokių vardų variantų Veliuonos apylinkėse užrašyta daug, jie ypač paplitę tarp jaunosios kartos gyventojų. Tačiau hipokoristinės pavardės vertinamos kitaip. Jų santrumpos, ilginimo atvejai laikomi asmenų pavadinimus bei asmenvardžius žyminčiomis pravardėmis.

Vienos asociacinės pravardės daromos iš asmens vardo (28), kitos iš pavardės (60), pavyzdžiui:

Aucas – vardas Antanas; *Bimbis* – nes vardas Rimvydas; *Borutė* – nuo vardo Birutė; *Cytrius* – nuo vardo Žydrius; *Čecha* – nes vardas Česlovas; *Džekis Kiau Kiau* – Džeraldas;

Bakanė – nes pavardė Bakanaitė; *Balanda* – nuo pavardės Baradauskas; *Biga* – nes pavardė Begonis; *Bulis* – Babenskas; *Cilius* – nes pavardė Cilišauskas; *Drugelis* – nuo pavardės Daugelis.

Įdomu pastebėti, kad aptiktas ir netipiškos pravardės darybos atvejis, kai pravardė daroma iš vardo ir pavardės, pavyzdžiui: *Simas* – nuo pavardės Simanavičius, nuo vardo Rimas.

Iš viso užrašyta 94 (24,35 proc.) tokios pravardės. Jos gali būti skirstomos į fonetines ir semantines.

2.4.1. Pagal fonetines asociacijas sudarytų pravardžių yra 88.

Asociacinės pravardės žymi:

- a) daiktų pavadinimus: *Rubinas* – vardas Robertas; *Rublis* – nuo vardo Robertas; *Spurga* – nes vardas Jurga; *Sulė* – nes vardas Saulius; *Vadenilis* – nuo vardo Vandelinas; *Žarna* – nes vardas Žana; *Moria* – nuo vardo Jūratė; *Iešmutis* – nes vardas Irmantas, Irmutis;
- b) gyvūnų pavadinimus: *Bimbis* – nes vardas Rimvydas; *Borutė* – nuo vardo Birutė; *Šarka* – nuo vardo Šarūnas, *Žaltys* – nes vardas Žilvinas; *Bulis* – Babenskas; *Drugelis* – nuo pavardės Daugelis; *Cilius* – nes pavardė Cilišauskas; *Gužas* – pavardė Gudžiūnas; *Kabans* – nuo pavardės Bakanas; *Levas* – nes pavardė Liutvinavičius; *Rykllys* – pavardė Rykliavičius; *Šeškas* – mergautinė pavardė Šeškauskaitė;
- c) augalų pavadinimus: *Giliukas* – nes vardas Gileta; *Pinavijas* – vardas Bijūnas; *Balanda* – nuo pavardės Baradauskas; *Diemedėlis* – nes pavardė Diemenis; *Biga* – nes pavardė Begonis; *Lauras* – nes pavardė Laurinaitis; *Liepa* – nes pavardė Lieponis; *Malina* – Malinauskas; *Žibutė* – nes pavardė Žibaitė;
- d) ypatybės pavadinimus: *Mindžius* – vardas Mindaugas; *Sadistė* – nes pavardė Sadauskienė; *Sukčius* – nuo pavardės Sutkus; *Šiaurinis* – nuo pavardės Baltrušaitis; *Šniokštas* – nes pavardė Šniokaitis;
- e) asmenų pavadinimus bei asmenvardžius: *Bakanė* – pavardė Bakanaitė; *Džiugas* – nuo pavardės Džiongys; *Elzė* – nes pavardė Elzbergienė; *Gudas* – nes pavardė Gudaitis; *Gusta* – pavardė Gustaitis; *Gutė* – nuo pavardės Gotautas; *Jasius* – pavardė Jasukynas; *Letas* – Letukas; *Lukas* – pavardė Lukianskas; *Maja* – nes pavardė Majauskas; *Mikas* – Mikalauskas; *Petia* – nuo pavardės Petkus; *Petras* – nuo pavardės Petravičius; *Poškė* – nes pavardė Poškutė; *Skadimiras* – nes pavardė Skadas; *Šležas* – pavardė Šleževičius; *Urbas* – nuo pavardės Urbanavičius; *Vizgė* – pavardė Vizgaitienė; *Zeblė* – nes pavardė Zabliauskaitė; *Undra* – nuo pavardės Unduraitis;
- f) kitus apeliatyvus, dažniausiai neigiamai konotuotus: *Pinda* – nes vardas Inga; *Dirmovas* – nes pavardė Birmanas; *Drabas* – pavardė Drabatiukas; *Optavykas* – pavardė Optažas; *Zombė* – nes pavardė Zambezevičiūtė; *Šapronas* – pavardė Saprončikas.

2.4.2. Pagal semantines asociacijas, t. y. apeliatyvinę asmenvardžio reikšmę, sudarytų pravardžių yra gerokai mažiau (6), pvz.: *Žuvelė* – nuo pavardės Karosas; *Sondeckis* – nuo vardo Saulius; *Rokis* – nes vardas Romas; *Reiganas* – vardas Raimondas; *Karmenas* – nuo vardo Romas; *Sabas* – nuo pavardės Sabotaitis.

2.5. Būdo, arba vidines, ypatybes reiškiančių pravardžių Veliuonos krašte aptika 57 (14,77 proc.). Jos kuriamos pagal asmenims būdingas būdo savybes. Pasak Butkaus, jas geriausia klasifikuoti motyvų opozicijos principu, kai pamatu imami du bendriausi požymiai (Butkus 1995: 94). Veliuonos krašte užrašytas pravardes galima skirstyti į kelias grupes.

2.5.1. Gausiausią grupę sudaro gudrumą / kvailumą žyminčios ypatybės, dažniau nusakančios neigiamus būdo bruožus, pvz.: *Mažvaikis* – neišaugęs iš vaikystės; *Varna* – nes išsižiojusi; *Asilas* – nemąstantis žmogus; *Ciba* – užsispyręs žmogus; užsispyrusi; *Gaidys* – išsišokantis žmogus; *Išsižiojėlė* – nes išsižioja, kai nereikia; *Kietekas* – žmogus, laikantis save aukščiau kitų; *Viščiukas* – nes yra liurbis; *Visų galų meistras* – žmogus, save giriantis; *Ponia* – laiko save išsilavinusia; *Ožka* – dėl užsispyrimo, užsispyręs žmogus.

Asmens gudrumą, išmintingumą apibūdina tik kelios pravardės, pvz.: *Lapė* – gudrus žmogus; *Liaudies išmintis* – daug žino; *Proto bokštas* – per daug mąstantis žmogus; *Mokslukas* – žmogus, daug mokantis, žinantis.

2.5.2. Gausi ir asmens atvirumo–uždarumo požymių grupė. Pastebėtina, kad dažniau pravardės apibūdina linkusius atviriau kalbėti, bendrauti (plepėti, liežuvauti, daug kalbėti) žmones, pavyzdžiui: *Barbė* – todėl, kad daug plepa; *Kielė* – didelė liežuvautoja; *Kniauklys* – įdomiai kalba; *Trydmarė* – plepi Marytė; *Tirškė* – labai plepi moteris; *Šarka* – didžiulė liežuvautoja; *Šarkiukas* – dėl pomėgio daug šnekėti; *Širšė* – dėl charakterio, įkyri; *Parakinė* – triukšminga moteris.

Rečiau pravardžiuojami nelinkę bendrauti, santūrūs, bailūs žmonės, pvz.: *Lauko pelė* – labai tyli; *Tundra* – dėl sunkaus charakterio; *Šakalas* – bailys; *Pelė* – žmogus, visko bijantis.

2.5.3. Veliuonos gyventojai dažniau apibūdinami kaip darbštūs ir smarkūs žmonės, o tingumu pasižyminčių žmonių pravardžių visai neužrašyta, pavyzdžiui: *Bitė* – dėl darbštumo; *Buožė* – labai daug dirba; *Velniukas* – labai išdykęs; *Triedenienė* – viską labai greitai daro; *Flegmatikas* – lėto būdo žmogus.

2.5.4. Pravardžių, žyminčių linksmumą / niūrumą aptikta nedaug. Iš jų matyti, kad įvardijamos tiek vienos, tiek kitos žmogaus emocijos, pavyzdžiui: *Saulutė* – dėl šypsojimosi; *Juokdarys* – juokaujantis žmogus; *Žvengalius* – nes visada juokiasi be reikalo; *Liūdnutė* – dažnai būna liūdna; nes nuolat liūdi.

2.5.5. Aiškiai matyti, kad dažniau pravardžiuojami šurkščiai, piktai, blogai besielgiantys Veliuonos krašto gyventojai, pavyzdžiui: *Tigras* – aršus žmogus; *Šiurpas* – pikta moteris; *Blogietis* – blogo būdo žmogus; *Kenkėja* – kenkianti kitiems;

Kraugerys – pikto bei grubaus charakterio; *Kandis* (mergina) – žmogus, kenkiantis kitiems; *Stalinas* – labai piktas ir pavydus. Aptikta vos viena teigiamą konotaciją žyminti pravadė: *Gerietis* – gero būdo žmogus.

2.5.6. Iš tvarkingumą / netvarkingumą apibūdinančios grupės užrašyta tik neigiamai konotuotos pravadės, nusakančios žmogaus aprangą, nevalyvumą, pvz.: *Bezde* – nešvari moteris; *Mauras* – rūbai neišlyginti, plaukai susivėlę, nesiprausęs; *Pampolė* – nes nemoka normaliai apsirengti.

2.5.7. Išlaidumo / taupumo motyvų grupėje aptikta tik viena pravadė, žyminti asmens išlaidumą: *Sponsorius* – mėgsta visiems ką nors pirkti.

2.6. Pravadės pagal gyvenamąją vietą laikomos vienomis iš archajiškiausių (cituojama iš: Butkus 1995: 109), davusių pradžią pavardėms atsirasti (plg. Zinkevičius 1977: 35). Tokios pravadės apibūdina asmenis pagal tai, kur, šalia ko, pas ką jie gyvena. Užrašytos 7 (1,81 proc.) pravadės, iš kurių dažniau nurodoma, šalia kokio gamtos objekto asmuo gyvena, pvz.: *Pakmenorius* – prie Akmenos kanalo gyvena; *Bebras* – gyvena šalia upelio; *Durpius* – nes iš durpyno; *Miškinis* – nes gyvena miške; *Kaimietis* – žmogus, gyvenantis kaime; *Anūkėlis* – pas močiutę gyvena.

2.7. Pravadėmis kartais apibūdinamas asmens kalbos turinys: dažnai kartojami žodžiai, pertarai, priežodžiai, kreipiniai, dainos žodžiai, posakių žodžiai. Tokių pravadžių yra 9 (2,33 proc). Veliuonos apylinkių gyventojų pravadės rodo, kad žmonės įvardijami pagal vartojamą pertarą, priežodį ar mėgstamas dainuoti dainas, pvz.: *Ajajus* – nuolat vartodavo priežodį *ajajai*; *Vodnas* – toks priežodis; *Rupūžna* – priežodis toks pat; *Brangusis viškrelis* – dėl įpratimo kartoti *brangusis*; *Nieka nieką* – nes visada taip sako; *Viskas kad nu* – dėl įpratimo kartoti tą sakinį; *Raganaitė* – nes visada dainuodavo dainą „*Šoka basos raganaitės*“; *Učkudų* – mėgo tokią dainelę uždainuoti.

2.8. Kilmę ir tautybę žyminčios pravadės suteikiamos tada, kai asmuo kilęs iš kitos gyvenamosios vietos, yra kitos tautybės, priklauso kitai etninei grupei. Veliuonos apylinkėse tokios pravadės retos, jų užrašyta vos 4 (1,04 proc.): *Lenkė* – dėl kilmės; *Rusas* – mama nelietuvė, motina rusė; *Pasvalys* – kilęs iš Pasvalio; *Žemaitis* – kilęs iš Žemaitijos.

2.9. Prie kai kurių pravadžių Veliuonos apylinkių gyventojai nurodo du pravadės suteikimo motyvus, todėl šias pravaides pravartu aptarti atskirai. Straipsnyje jos vadinamos dvejopos motyvacijos pravadėmis. Tokių pravadžių užrašyta 5 (1,3 proc). Pastebėta, kad dvejopos motyvacijos pravadės paprastai apibūdina žmogų pagal būdą ir fizines ypatybes, būdą ir asociacijas, būdą ir veiklą, pavyzdžiui: *Kanarėlė* – šviesaus gymio ir ramaus charakterio vyriškis; *Šuo* – daug kalba, ko nereikia; nes smirda šuniu; *Voras* – dėl figūros ir charakterio; *Caras* – labai save aukština; nes pavardė Karalius; viskam vadovauja; *Žąsis* – labai nevikri; per karnavalą vaidino žąsį.

Pravardžių kūrimui ir įvairovei, galima sakyti, nėra galo. Pravardžiavimo aplinkybės ir paskatos gali būti be galo įvairios, o pačios progos kartais visai atsitiktinės (Salys 1983: 47).

IŠVADOS

Apibendrinant atliktą tyrimą, būtina pastebėti, kad vykdant projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* ištyrus per 800 surinktų ir Veliuonos mokyklos muziejuje saugomų pravardžių, straipsnyje pasirinktos analizuoti tik tos, kurios yra aiškiai motyvuotos. Iš viso išnagrinėtos 386 pravardės, turinčios onomastinę motyvaciją, t. y. kai pravardė sudaroma dėl subjektyvių priežasčių.

Buvo nustatyti dažniausi Veliuonos krašto gyventojų įvardijimo pravardėmis motyvai. Gausiausią grupę sudaro pravardės pagal fizines ypatybes. Tokių pravardžių užfiksuota net 140 (36,27 proc. visų pravardžių). Taip pat dažnos pravardės, sudarytos pagal fonetines ir semantines asociacijas. Jų užrašyta 94 (24,35 proc. visų surinktų pravardžių). Būdą ir veiklą nusakančių pravardžių aptikta apylygiai: 57 (14,77 proc.) ir 49 (12,69 proc.). Kiek rečiau pravardės sudaromos pagal giminystės ryšius. Jų užrašyta 21 (5,44 proc. visų pravardžių). Itin retos Veliuonos krašte pravardės, apibūdinančios kalbos turinį (9; 2,33 proc.), gyvenamąją vietą (7; 1,81 proc.), kilmę (4; 1,04). Straipsnyje išskirtos ir dvejopos motyvacijos pravardės, kai asmens įvardijimas kuriamas pagal du motyvus. Tokių pravardžių analizuotos 5 (1,3 proc.).

Stengiantis žmogų individualizuoti pravardės kuriamos pagal jam būdingas ypatybes. Įdomu pastebėti ir tai, kad analizuotame krašte kai kurios pravardės yra tarsi paveldimos. Jos teikiamos ne tik pagal tėvų, bet ir pagal senelių veiklą, pravardes, pavardes. Taip pravardės perduodamos iš kartos į kartą, todėl galima teigti, kad jos gyvuoja ilgiau, negu gyvena pravardės turėtojas.

Kaip ir tikėtasi, vyrauja neigiamai konototos pravardės, kai iškeliamos neigiamos fizinės ypatybės (negrąžūs veido bruožai, galvos, akių, ausų, nosies, dantų, kojų forma, apkūnumas, žemas ūgis), būdo bruožai (kvailumas, šiurkštumas, piktumas, nevalyvumas). Tačiau Veliuonos gyventojai apibūdinami ir kaip darbštūs, smarkūs žmonės, o tingumu pasižyminčių žmonių pravardžių visai neužrašyta.

LITERATŪRA

Aleknavičienė Ona 2009: Kazlų Rūdos ir jos apylinkių gyventojų pravardės. – *Lietuvos valsčiai. Kazlų Rūda*. Interneto prieiga svetainėje *Lietuvos lokaliniai tyrimai*: http://www.llt.lt/pdf/kazlu_ruda/kalba.pdf. Publikuota 2009-02-23; žiūrėta 2012-02-24.

Butkus Alvydas 1995: *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti.

- Jakaitienė Evalda 2009: *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- Mickienė Ilona, Baranauskienė Rūta 2012: Onomastikos rezultatai geolingvistikoje: ekspedicijų patirtis. – *Respectus Philologicus* 21(26), 208–215.
- Salys Antanas 1983: Pravardė. – *Raštai 2. Tikriniai vardai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Van Langendonck Willy 2011: Diachronic classification of bynames given by adults, and bynames given by young people. – *Regioninė onomastika: ką sužinome iš vardyno. Tarptautinės mokslinės konferencijos tezės. 2011 m. lapkričio 10–11 d.*, 19–20. Interneto prieiga: http://www.khf.vu.lt/images/stories/naujienos/konferencijos/lietuviu_filologijos/Regionine-onomastika_2011_TEZES.pdf.
- Zinkevičius Zigmantas 1977: *Lietuvių antroponimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslo.

Nicknames of the residents of the environs of Veliuona: onomasiological motivation

SUMMARY

While participating in the Institute of the Lithuanian Language project *Modern Research of Geolinguistics in Lithuania: Optimization of Network of Points and Interactive Spread of Dialectal Information* during the summer of 2011 the nicknames of one of the dialectal points, i.e. the region of Veliuona were analysed.

The paper aims at identifying the onomastic motivation of Veliuona region nicknames, i.e. the reasons for nickname choice determining its structure and appellative meaning, whereof revealing the prototypical characteristics of the locals that are implicated in nicknames. The nicknames are analysed onomastically – determining the assigning motives of the nicknames. The paper excludes semasiological analysis in which the motives for the given nickname are not known and appellatives are semiologically associated with a dictionary definition. For this reason only the nicknames for which the respondents provided the motives were analysed. For the objective purposes the real nicknamed people names are not mentioned except the cases when nickname was derived from the surname or the personal name. The object of study consists of 386 nicknames.

Summarising the research it is possible to denote the most frequent motives for Veliuona region nicknames. The largest group consists of nicknames that are given according to the physical properties. 140 nicknames were found (36,27 % from all the nicknames that were analysed). Nicknames that stemmed from phonetic or semantic associations are also frequent.

94 of them were recorded (24,35 % from all the nicknames that were analysed). The nicknames denoting temper or occupation divide almost evenly: 57 (14,77 %) and 49 (12,69 %). The nicknames that are created according to kindred are less frequent – 21 (5,44 %). Far more uncommon are the nicknames denoting language content (9; 2,33 %), living place (7; 1,81 %) and background (4; 1,04 %). The paper also distinguishes the nicknames with double motivation, i.e. when the nickname for individual is created according to two motives. 5 (1,3 %) of such nicknames were analysed.

In attempt to individualise a person the nicknames are created according to the features that are characteristic of him. It is interesting to notice that in the region that was analysed the nicknames are as if inherited. They are given not only according to parents' but also grandparents' occupation, nicknames and surnames. As it was expected, the nicknames with negative connotation are dominant. Negative physical properties (such as unattractive face features, head, eye, ear, nose, teeth, leg form, stoutness or small height), certain traits of temper (as stupidity, harshness, malice or untidiness) are exposed. Nevertheless, people living in Veliuona region are described as studious, strong personalities and no nicknames describing lazy people were found.

Įteikta 2012 m. gegužės 6 d.

ILONA MICKIENĖ
Vilniaus Universitetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
ilona.mickiene@gmail.com

RITA BARANAUSKIENĖ
Vilniaus Universitetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
baranauskiene.rita@gmail.com